

УДК 37.013.42:504.03

**СИСТЕМНО-ЦІННІСНИЙ ПІДХІД У ЗМІСТІ ВИХОВАННЯ
ДБАЙЛИВОГО ГОСПОДАРЯ****К.І. Мешко**

У статті, шляхом аналізу головних систем цінностей виховання, охарактеризовано зміст виховання дбайливого господаря. Уточнено поняття «цінність», «відношення», «ціннісне відношення». Детально розкритий ціннісний підхід Едварда Шпрангера, Віктора Франкла, Омеляна Вишневського, П. Підкасистого та підкреслено які цінності необхідно інтеріоризувати майбутньому фахівцю для набуття якостей дбайливого господаря.

Ключові слова: дбайливий господар, системно-ціннісний підхід у вихованні, зміст виховання дбайливого господаря, цінності, ціннісне відношення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміст виховання і розвитку неможливо визначити як поняття абсолютне, незалежне. Дані категорії завжди узгоджуються з духовним полем суспільства, яке, в свою чергу, визначається ідеалом, а також суспільним устроєм. Зміст виховання і розвитку повинні мати виразну структуру, що важливо у вирішенні практичних завдань, таких як розробка програм виховання дбайливого господаря тощо. Усе це зумовлює потребу чіткого висвітлення та обґрунтування системи цінностей, якою визначаються зміст формування гармонійно і всебічно розвиненого фахівця з чітко вираженими якостями господарника, що в умовах розбудови незалежної, економічної сильної соціально орієнтовної України вкрай важливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми системно-ціннісного підходу щодо змісту виховання присвячені праці багатьох вчених: О.Вишневського (системно-ціннісний підхід до визначення змісту виховання і розвитку); П. Підкасистого (класифікація виховних цінностей); Е. Шпрангера (теорія форм життя, диференціація типів особистості); В. Франкла (визначення цінностей) інших. Існує значна кількість праць, присвячених економічному і трудовому вихованню особистості (Г.Г. Беляєв В.В. Бурдун, Т.Е. Джагаєва, В.А. Кузьменко,

А.О. Кучерявий, З.К. Левчук, В.С. Люлька, О.А. Радченко, Р.В. Сопівник, Є.Є. Ступіна та інші).

Мета статті: дослідити зміст виховання крізь призму загально-людських і національних цінностей у контексті формування дбайливого господаря.

Виклад основного матеріалу. Зміст виховання визначають як систему цінностей світової і національної культури, які студенти мають засвоїти, зберегти і розвинути відповідно до поставленої мети та завдань виховання. Цілі виховання відображаються у змістовому компоненті процесу виховання, який є системою ідей, ідеалів, думок, цінностей. Інколи зміст виховання зводять до певного набору затребуваних суспільством особистісних якостей. Найвищим рівнем вихованості людини є здатність діяти, вчиняти, поводитись відповідно до моральних і соціальних норм і правил, бо мало потребувати чи бажати, мало знати, бути переконаним чи вміти треба активно діяти, коли цього вимагають обставини.

Зміст виховання – це науково обґрунтована система загальнокультурних і національних цінностей і відповідна сукупність загальнозначущих якостей особистості, що визначають її відношення до самої себе, до інших людей, до суспільства, до держави, до праці, до народу, до мистецтва, до природи.

Науковці стверджують, що в основі змісту виховання лежать цінності, тому завдання виховання полягає у формуванні відношення людини до важливих загальнолюдських і національних цінностей, інтеріоризація яких визначатиме поведінку людини [1; 2; 3]. Ключовими тут є такі поняття:

1) відношення – це вибірково встановлений у свідомості суб'єкта зв'язок із об'єктом оточуючого світу, що проявляється в раціональній (вербальна), емоційній (переживання, психічні стани), практичній (вчинок, поведінка) формі;

2) цінність – це поняття, яке вказує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ та предметів дійсності. Цінність є світоглядною орієнтацією людини, уявленнями, які склалися в тій чи іншій культурі про ідеал, моральність, добро, красу.

Будь-які події та явища в природі, суспільстві, житті індивіда сприймаються ним не лише за допомогою науково обґрунтованих теорій, а й пропускаються через призму власного відношення до них (емоційно-почуттєва сфера).

3) ціннісне відношення – це такий зв'язок людини з різними предметами і явищами дійсності, що характеризується усвідомленням їх значимості, емоційно-позитивною оцінкою та виявляється у соціально-корисній діяльності суб'єкта. Це коли людина бачить у певних об'єктах, предметах, сутностях особисту, загальнолюдську чи національну значимість. Певні предмети та явища об'єктивного світу оцінюються людиною крізь призму добра і зла, істини чи хибності, краси чи потворності, допустимого чи забороненого, справедливого чи несправедливого. У результаті такі предмети набувають вартості чи девальвуються, тобто визначається, що є добрим чи поганим, красивим чи потворним, важливим чи малозначимим.

Які ж власне цінності варто брати за орієнтир у вихованні в умовах сьогодення. Так, П. Підкасистий виділяє п'ять важливих цінностей щодо виховання: 1) цінність людини як міри всіх речей (Протагор); 2) життя – в основі філософія Альберта Швейцера; 3) цінність суспільства; 4) цінність праці; 5) цінність природи [3].

Е. Шпрангер побудував своєрідну теорію форм життя, виділивши типи особистості, а саме: 1) теоретична людина; 2) економічна людина; 3) естетична людина; 4) суспільна людина; 5) владна людина (бурелігійна людина). Кожному типу, за Е. Шпрангером, відповідає своєрідна структура мотивації, цінностей, сприйняття реальності, афективно-емоційної сфери тощо [4].

Теоретична людина вважає пізнання вищою формою діяльності. Сутність пізнання – виявлення предметності (об'єктивності). Дані досвіду необхідно осмислити, опрацювати для того, щоб «очистити» їх від усього, що стосується індивідуальних особливостей сприйняття, або специфіки ситуації сприймаючого суб'єкта (цінності пізнання, знання). Для «теоретика» всі інші цінності вторинні.

Економічна людина – це та, яка у всіх життєвих відносинах орієнтується на корисність (цінності економічної вигоди). Вона заощаджує матерію, енергію, простір і час, щоб витягти з них максимум корисного для своїх цілей. Економічна людина аж ніяк не відмовляється від знання, але тільки такого знання, що задовольняє корисність. Багатство – це влада. Спочатку економічна людина поширює свою владу на матерію, енергію тощо, тобто на природу і технічні засоби оволодіння нею. Але це одночасно і влада над людьми. Тому економічній людині не далекі владні установки, тим паче, що в

більшості людських суспільств право приватної власності конститує політичний порядок.

Вплив релігійної установки на економічну людину показав Макс Вебер у працях «Протестантська етика і дух капіталізму» і «Соціології релігії». Мотиви економічної людини відрізняються від мотивів «теоретика» тим, що замість цінностей пізнання вирішальну роль відіграють цінності корисності [1].

Естетична людина, за Е. Шпрангером, аналізує різні типи естетичного переживання, яке виникає у результаті сприймання красивого. Спосіб пізнання природи у естета не теоретичний. Естетичні цінності мало стосуються економічних. Естетичне руйнується, якщо йому приписується цінність іншого порядку. Естетична людина зорієнтована на цінність краси.

Організуючим принципом соціальної людини, її життя є любов до інших членів суспільства, бажання перебувати серед людей, отримувати їх схвалення, обмінюватись з іншими різними цінностями, як матеріальними, так і духовними. Соціальна людина може знайти себе в політичному сенсі тільки в патріархальних системах, де царює дух братерства і любові, а не в сучасних режимах, що характеризуються універсальним раціональним правовим порядком.

Владна людина – надає великого значення домінуванню над іншими, встановленні контролю за ними, здатності впливати на собі подібних, просуваючи свої політичні інтереси, тому владна людина може іменуватися політичною людиною (політиком). Для політичної людини головною цінністю є влада над іншими. Усі ціннісні сфери життя владна людина ставить на службу своїм владним устремлінням. Для неї пізнання – засіб здійснення влади (науки про суспільство і людину). Але для неї в науках важливий не пафос об'єктивності, як для теоретичної людини, а те, яку користь вони можуть принести для реалізації її владних устремлінь.

Релігійна людина перебуває в пошуках вищої цінності духовного існування, намагається виявити вище нескінчене. Релігійна людина пройнята прагненням долучитися до найвищої системи цінностей, яка визначає не тільки її особисте життя, а й тотальність світу в цілому [4].

В. Франкл вводить власне, вистраждане уявлення про цінності – смислові універсалії, що викристалізуються в результаті узагальнення смислових ситуацій, з якими суспільству і людині довелося зіткнутись в історії. За допомогою цих цінностей людина може зробити своє життя осмисленим: за допомогою того, що ми

робимо (смысл творчої діяльності); за допомогою того, що ми беремо від світу (переживання цінностей); за допомогою позиції, яку ми займаємо стосовно долі, яку не маємо змоги змінити. Відповідно до цього В. Франкл виділяє три групи цінностей: цінності творчості; цінності переживання; цінності ставлення [5].

Пріоритет належить цінностям творчості, головним шляхом реалізації яких є праця. При цьому смысл і цінність набуває праця людини, як її вклад в життя суспільства, а не просто праця як заняття. Смысл праці людини полягає, насамперед, не у тому, що людина робить, виконуючи свої обов'язки, а у тому, що вона привносить як особистість у своє діло. Цінності творчості є природними і важливими, але вони не є необхідними.

Смысл життя, за В. Франклом, може надати одна мить, одне яскраве переживання. Із усіх переживань В. Франкл особливу увагу приділяє кохання. Любов – це взаємовідносини на духовному рівні, на рівні смыслового виміру, коли переживається неповторність і унікальність іншої людини, пізнається її глибинна сутність. Але й любов не є найкращим варіантом смыслу життя. Індивід, який ніколи не любив, може все-таки зробити своє життя осмысленим [5].

Найважливіші, на думку В. Франкла, цінності ставлення. До цих цінностей людина вдається тоді, коли вона потрапляє під владу безвихідних ситуацій. Кожне страждання (хвороба) має свій сенс. Життя людини зберігає свій смысл до останнього зітхання. В. Франкл пропонує методи логотерапії для тих, хто опинився у бизвихідних життєвих ситуаціях, які здається позбавлені смыслу.

Сенс не тільки повинен, а й має бути знайдений. У пошуках сенсу людину направляє її совість. Одним словом, совість – це орган смыслу. Її можна визначити, як здатність шукати той єдиний, унікальний смысл, який прихований у кожній ситуації.

О. Вишневський розробив авторський системно-ціннісний підхід до визначення змісту виховання і розвитку людини. Виховання і розвиток завжди узгоджується із духовним полем суспільства, яке, в свою чергу, визначається Головним Ідеалом, а також, зрозуміло, суспільним устроєм [2].

Виховання, на думку О. Вишневського, – це не що інше, як приєднання до ієрархії вартостей, добровільно обраної, засвоєної і реалізованої шляхом відповідної діяльності [2].

Цінності мають ідеальну природу. Але вони опредмечуються (матеріалізуються) у вигляді кодексу певних вербальних правил, вимог, законів, заборон, визначень («Катехізис», моральний кодекс будівника комунізму). Цінності опредмечуються у формі якостей людської душі, що презентується назовні певними вчинками, всією поведінкою людини. Власне, тоді ми говоримо про виховання прикладом і на прикладі. Цінності втілюються в різних формах культури (філософія, література, мова, мистецтво, релігія і Святе Письмо, традиції, втілені у звичаях та обрядах, державна і народна символіка, ідеологічні, моральні та правові джерела і чинники (Конституція, кодекси законів тощо).

О. Вишневський устанавлює ієрархію системи цінностей, зважаючи, з одного боку, на те, що суспільний організм включає шість ієрархічно взаємозалежних рівнів: природа – людина – родина – спільнота – нація (державна) – все людство, а з іншого, що кожен із цих рівнів виробляє і утверджує у житті свої цінності. Вони й складають ту систему, різні рівні якої розташовані за законами ієрархії у такому порядку: валеоекологічні цінності (природосвідомість, збереження здоров'я) – цінності особистого життя (характерність) – сімейні цінності (родинність) – громадянські цінності (демократизм) – національні цінності (патріотизм) – абсолютні вічні цінності (моральність) – Бог.

Цінності особистого життя («Я» і моє «Над-Я»). О. Вишневський стверджує, що нище, слабке, ледаче «Я», прагне «полегшення», долається це нашим «Над-Я», що орієнтується на розвиток і перемогу розуму, волі, життєвої підприємливості, на перемогу власної сили над власною слабкістю, тобто індивідуальне життя орієнтується на специфічну групу цінностей, що за своїм змістом відповідають розвитку самовдосконаленню людини, а саме: розум, фантазія, мудрість, пам'ять, здібності, талант, спостережливість, евристичне мислення, світогляд, творча активність, навички і звички, увага, здоровий глузд, воля, самодисципліна і самоконтроль тощо.

Сімейні цінності («Я» і моя родина). Перший досвід пізнання сімейних цінностей людина здобуває у своїй сім'ї ще у дитинстві. Людина згодом осягне ще й мудрість співжиття дорослих у сім'ї, таємницю шлюбних взаємин і подружньої вірності, потребу піклування про власних дітей, доцільність гармонії в родинних стосунках, спільність інтересів, сенс багатодітності, здатність приносити вічну жертву на вівтар батьківства і материнства.

Громадянські цінності («Я» і людська громада). Людина – ество соціальне, їй властивий суспільний інстинкт і вона не може розвиватися поза суспільством. Виховання спрямовуються на розкриття людині цінностей громадянського суспільства. До цих цінностей відносять: почуття свободи; пріоритет соціальної гармонії над класовою, расовою тощо ворожнечею; усвідомлення і відстоювання власних прав і свобод та визнання прав і свобод інших людей; пошана до Закону і рівність усіх перед ним; суверенітет особи; перевага ідеї громадянськості над ідеєю влади; самовідповідальність людини; рівність можливостей; повага до виборів, як головного механізму демократії; толерантне ставлення до чужих поглядів тощо.

Національні цінності («Я» і моя Батьківщина). Потреба національної самоідентифікації людини є вродженою і природовідповідною, що і визначає систему цінностей патріотичного виховання: українська ідея; державна незалежність; конструктивна участь у державотворчих процесах; почуття гордості за свою державу і відповідальність за неї; відчуття національної гідності; історична пам'ять; пошана до національних символів, до Конституції, до національної культури, мови, звичаїв; протидія антиукраїнській ідеології; готовність захищати свою Батьківщину навіть зі зброєю в руках тощо.

Загальнолюдські, вічні цінності («Я» і все людство). Це рівень моралі. У європейському світі мораль має переважно християнське трактування. Джерелом абсолютних, вічних цінностей і моральним Авторитетом є Бог. До цих цінностей відносять: віру, надію, любов, сумлінність, правду, справедливість, доброту, чесність, гідність, милосердя, прощення, красу, свободу, мудрість тощо.

Валео-екологічні цінності («Я» і Природа). У другій половині ХХ ст. заявили про себе особливо гостро цінності зі сфери стосунків Людини і Природа, що презентується двома аспектами: а) валеологічним – відношенням людини до своєї власної природи (до свого тіла); б) екологічним – відношенням людини до природи-довкілля. До ціннісних орієнтирів валеоекологічного виховання і самовиховання можна віднести: увагу до власного здоров'я; прихильність до спорту і фізичної праці; гартування організму; здоровий спосіб життя; дотримання правил гігієни; увагу до вимог власного сумління як запоруку здоров'я фізичного; усвідомлення своєї єдності з довкіллям, включаючи соціальне; дбайливе відношення до

всього живого на землі; охорону довкілля і відразу до побутового нехлюйства, збалансованість утилітарного і духовного начал у господарському ставленні до природи тощо [2].

Господарську дбайливість ми будемо розглядати як інтегративне психологічне новоутворення, що включає структурні елементи, які відповідають різним сферам особистості людини, а саме: потребо-мотиваційній, когнітивній, емоційно-ціннісній, діяльнісно-поведінковій, рефлексивно-оціночній. Відповідно, компонентами господарської дбайливості особистості є: господарська свідомість, господарські потреби, мотиви, інтереси; господарські знання; господарські вміння, навички і звички поведінки; практичний інтелект господарника; відповідальне відношення до природи, дбайливе відношення до матеріальних благ і цінностей, приватного і загальнонародного надбання, рефлексія особистої готовності дбайливого господарювання, вміння і навички корекції господарсько-економічної поведінки відповідно до соціальних і особистих потреб, загальнолюдських і національних цінностей.

Висновки. Отже, під змістом виховання слід розуміти науково обгрунтовану систему загальнокультурних, національних цінностей і відповідну сукупність загальнозначущих якостей особистості, що характеризують її відношення до: самої себе, інших людей, суспільства, держави, праці, народу, мистецтва, природи. Коли ми підбираємо конструкти для опису господарської дбайливості особистості майбутнього фахівця, то мусимо відзначити, що це комплексне, інтегративне психологічне новоутворення. Господарська дбайливість передбачає засвоєння цінностей праці, трудової діяльності, цінностей раціонального використання ресурсів, дбайливого відношення до природи, цінностей господарювання як добре організованої і продуманої форми діяльності людини, цінностей економічного збагачення народу, національних цінностей, цінностей громадянського суспільства вільного ринку; цінностей особистого значення, розвитку практичної кмітливості, збереження фізичного здоров'я як важливої передумови продуктивної інтелектуальної і фізичної праці тощо.

Література

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму / М.Вебар. – К. : Основи, 1994. – 261 с.
2. Вишевський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки / О.І.Вишневський. - Дрогобич : Коло. – 2006. – 608 с.

3. Підкасистий П.І. Педагогіка : навч. посіб. / П.І. Підкасистий. – М : Педагогічне товариство Росії, 1998. - 640 с.
4. Психологія: підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гойчарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 3-тє вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. –560 с.
5. Франкл В. Человек в поисках смысла / В. Франкл. – М. : Прогресс, 1990. – 368 с.

СИСТЕМНО-ЦЕННОСТНЫЙ ПОДХОД В СОДЕРЖАНИИ ВОСПИТАНИЯ ЗАБОТЛИВОГО ХОЗЯИНА

К. Мешко

В статье, путем анализа главных систем ценностей воспитания, охарактеризованы содержание воспитания рачительного хозяина. Уточнены понятия «ценность», «отношения», «ценностное отношение». Подробно раскрыт ценностный подход Эдварда Шпрангера, Виктора Франкла, Емельяна Вишневецкого, П. Подкасистого и подчеркнуто какие ценности необходимо интериоризировать будущему специалисту для приобретения качеств рачительного хозяина.

Ключевые слова: рачительный хозяин, системно-ценностный подход в воспитании, содержание воспитания рачительного хозяина, ценности, ценностное отношение.

SYSTEM-VALUE APPROACH CONTENTS EDUCATION PRUDENT OWNER

K. Meshko

In this paper, through the analysis of the main systems of values education, characterized by the content of education zealous owner. The notion of «value», «relationship», «value attitude.» Details disclosed value approach Edward Shpranglera, Viktor Frankl, Yemelyan Vishnevsky, P. Podkasytyi and emphasized what values need to internalize the future specialist to acquire qualities zealous owner.

Keywords: a prudent owner, system-value approach in education, training content zealous owner, values, value attitude.

Мешко К.І. – викладач відокремленого підрозділу Національного університету біоресурсів і природокористування України «Мукачівський аграрний коледж», м. Мукачево. E-mail: mdat1@yandex.ru

Meshko K.I. – teacher separated unit of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine «Mukachevo Agricultural College», s. Mukachevo. E-mail: mdat1@yandex.ru